

Spis treści

Wstęp	7
1. Sytuacja problemowa	11
2. Podstawy teoretyczne i normatywne obronności	23
2.1. Wybrane aspekty teorii obronności państwa	23
2.1.1. Podstawowe terminy z zakresu obronności	23
2.1.2. Obronność jako dyscyplina naukowa	29
2.2. Strategie bezpieczeństwa Polski w latach 1989–2017	34
2.2.1. Budowa samodzielności strategicznej Polski	34
2.2.2. Samodzielność strategiczna Polski na przełomie XX i XXI wieku	38
2.2.3. System obronny Polski w XXI wieku w świetle dokumentów strategicznych	40
2.3. Przygotowania obronne w Polsce	48
2.3.1. Przygotowania obronne państwa – istota, dziedziny, zakres i zasady	48
2.3.2. Przygotowania obronne w Polsce – regulacje prawne	60
2.3.3. Przygotowania obronne w administracji publicznej	74
3. Doświadczenia i stan obecny przygotowań obronnych społeczeństwa polskiego	85
3.1. Przygotowania obronne społeczeństwa polskiego w latach 1918–1939	85
3.1.1. Tło historyczne	85
3.1.2. Przygotowania obronne społeczeństwa – zarys teoretyczny	90
3.1.2.1. Ustalenia terminologiczne	90
3.1.2.2. Siła narodowa	96
3.1.2.3. Edukacja obronna	101

3.1.3. Praktyka przygotowań obronnych społeczeństwa polskiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego	103
3.1.3.1. Zarys problematyki	103
3.1.3.2. Regulacje prawne	106
3.1.3.3. Inicjatywy społeczne – Fundusz Obrony Narodowej	115
3.1.3.4. Kształcenie obronne	118
3.1.3.5. Przygotowanie psychologiczne społeczeństwa	123
3.2. Edukacja obronna w Polsce w latach 1944–1989	125
3.2.1. Wyjaśnienia terminologiczne	125
3.2.2. Rozwój szkolnictwa w Polsce Ludowej	130
3.2.3. Formy edukacji obronnej w okresie PRL	132
3.2.3.1. Szkoła	132
3.2.3.2. Organizacje	136
3.2.3.3. Harcerstwo	138
3.2.3.4. Hufce przysposobienia wojskowego	141
3.2.3.5. Kształcenie obronne oficerów rezerwy	143
3.2.3.6. Edukacja obronna poprzez media i kulturę	143
3.2.4. Reformy systemu edukacji obronnej w okresie PRL	144
3.3. Przygotowanie obronne polskiej młodzieży współcześnie	150
3.3.1. Ustalenia terminologiczne	150
3.3.2. Edukacja obronna w latach 90.	153
3.3.3. Edukacja obronna w Polsce na początku XXI wieku	154

4. Organizacje pozarządowe w systemie obronnym państwa	161
4.1. Organizacje pozarządowe – potencjał i możliwości	161
4.2. Organizacje pozarządowe w SOP – przegląd dotychczasowych badań naukowych	165
4.3. Wykorzystanie organizacji pozarządowych w systemach obronnych państw europejskich.....	169
5. Rozwiązania zwiększające poziom przygotowania obronnego społeczeństwa polskiego	175
5.1. Geneza i cel przygotowań obronnych społeczeństwa	175
5.2. Model przygotowań obronnych społeczeństwa.....	178
5.3. Zmienne wpływające na poziom przygotowań obronnych społeczeństwa polskiego.....	184
5.3.1. Powszechny obowiązek służby wojskowej.....	184
5.3.2. Edukacja młodzieży	187
5.3.3. Tworzenie i usprawnianie OCK	188
5.3.4. Przygotowanie gospodarstw domowych	196
5.3.5. Przygotowanie organizacji pozarządowych	198
5.3.6. Przygotowanie ośrodków kultury i ośrodków kultu religijnego.....	201
5.4. Przygotowania obronne społeczeństwa polskiego w opinii ekspertów	203
Zakończenie	207
Bibliografia	214
Spis ilustracji i tabel.....	235

Wstęp

*Zbrojenie się zapowiada wojnę, a wojna jest kwestią wielkiej wagi.
Ktoś, kto się w nią wplątał bez uprzedniego przygotowania,
może być poczytywany za głupca.*

Sun Tzu¹

XXI wiek – to okres dużych przeobrażeń zarówno na arenie międzynarodowej, jak i w sytuacji wewnętrznej Polski. W Europie pojawiły się nowe zagrożenia, na które państwa zjednoczone w organizacjach międzynarodowych (np. NATO) i ponadnarodowych (Unia Europejska) nie były przygotowane. Warto chociażby zwrócić uwagę na zagrożenia cyberprzestrzeni, terroryzm i niepokój związany z masowymi migracjami. Zmiany te wymuszały ciągłe modyfikowanie systemu obronnego Polski i dostosowywanie go do aktualnej sytuacji, tak aby był zdolny do pełnienia swojej funkcji. W związku z tym także proces przygotowań obronnych ulegał przeobrażeniom. Zmiany musiały zostać wprowadzone zarówno w militarnej, jak i niemilitarnej części systemu obronnego.

Niniejsza monografia dotyczy problematyki przygotowań obronnych części niemilitarnej, a właściwie specyficznego obszaru niemilitarnych przygotowań obronnych – przygotowań obronnych społeczeństwa ze szczególnym uwzględnieniem kwestii edukacji obronnej. Należy bowiem zwrócić uwagę na fakt, że społeczeństwo zawsze bierze udział

¹ Sun Tzu, *Sztuka wojny*, s. 9, https://www.lazarski.pl/fileadmin/user_upload/dokumenty/student/Sun_Tzu_sztuka_wojny.pdf [dostęp: 29.11.2019 r.].

w wojnie lub w innej formie konfliktu zbrojnego. Czasem jest to udział czynny (np. wsparcie wojska), niekiedy bierny (np. ukrywanie się, próba przetrwania), natomiast zawsze obywatele są jej uczestnikami, gdyż wojna – z definicji – jest zjawiskiem społeczno-politycznym².

Praca zawiera informacje o teoretycznych i normatywnych podstawach obronności (tj. wyjaśnienie podstawowych terminów z zakresu obronności, przegląd dokumentów strategicznych Polski z lat 1989–2017 i regulacje prawne dotyczące przygotowań obronnych) oraz wyniki analiz historyczno-porównawczych, podczas których porównywano proces przygotowań obronnych społeczeństwa polskiego funkcjonujący obecnie do tego wdrażanego i funkcjonującego w różnych okresach XX wieku w Polsce – w dwudziestolecium międzywojennym, w okresie Polski Ludowej oraz w latach 90.

Niniejsze wydawnictwo – to także efekt analizy literatury przedmiotu dotyczącej kwestii przygotowań obronnych, albowiem bez mocnych podstaw teoretycznych stworzonych przez takich badaczy, jak m.in. Bolesław Balcerowicz, Jarosław Kardas, Waldemar Kitler, Stanisław Koziej, Marian Kuliczkowski, Jerzy Kunikowski, Józef Marczak, Jacek Pawłowski, Andrzej Pieczywok, Aleksandra Skrabacz i Jan Wojnarowski, nie można byłoby podjąć przedmiotowej problematyki.

² Definicje pojęcia „wojna”:

1) zjawisko społeczno-polityczne stanowiące integralną część dziejów ludzkości od początków organizacji społecznej, o zasięgu rosnącym wraz z rozwojem technologii. Vide: *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl> [dostęp: 29.11.2019 r.];

2) jest zjawiskiem społeczno-politycznym i jako taka jest obecna w historii człowieka od początków jego społecznej organizacji, o zasięgu rosnącym wraz z rozwojem technologii. W ujęciu tradycyjnym, mocno zakorzenionym w obecnym pokoleniu polityków oraz wojskowych, wojna jest terminem ukształtowanym w XIX i XX wieku i oznacza: zorganizowaną (przygotowaną) formę konfliktu zbrojnego między państwami, narodami, blokami państw i organizacjami niebędącymi państwami (narodami), jako kontynuację polityki (ideologii, religii) środkami przemocy, których głównym wyrazem jest walka zbrojna w celu osiągnięcia określonych interesów politycznych, ekonomicznych lub ideologicznych (religijnych). Przy czym wojna jest definiowana jako forma konfliktu zbrojnego, a tym samym termin o węższym zakresie przedmiotowym, co znajduje zastosowanie na gruncie prawa międzynarodowego [...]. Vide: *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008, s. 158.

Ostatnia część pracy – to ocena aktualnego poziomu przygotowań obronnych społeczeństwa polskiego oraz propozycja rozwiązań, które mogłyby ten poziom podwyższyć, a tym samym pozwolić na uzyskanie oczekiwanych w społeczeństwie polskim postaw oraz wysokiego poziomu wiedzy i umiejętności w zakresie dotyczącym obronności.

Efektom przeprowadzonych badań było dogłębne poznanie zalet, potrzeb oraz luk w obecnym stanie prawnym i organizacyjnym odnoszącym się do funkcjonowania procesu przygotowań obronnych społeczeństwa polskiego. Z tego też wynikła potrzeba ujęcia wyników kilkuletnich badań w formie niniejszego opracowania, które stanowi kontynuację działań autorki na rzecz określenia miejsca i roli społeczeństwa w systemie obronnym państwa w czasie pokoju, w sytuacjach kryzysowych oraz w czasie wojny.

Niniejsza publikacja uzyskała ostateczny kształt dzięki merytorycznemu wsparciu prof. dr. hab. inż. Waldemara Kitlera i dr. hab. inż. Mariana Kuliczowskiego, którym w tym miejscu składam serdeczne podziękowanie.

1. Sytuacja problemowa

Ostatnie lata – to okres dużych zmian. W Europie pojawiły się nowe zagrożenia, na które państwa zjednoczone w organizacjach międzynarodowych (np. w NATO) i ponadnarodowych (Unia Europejska) nie były przygotowane.

Jednym z zagrożeń, wymienionym w *Europejskiej strategii bezpieczeństwa*, przyjętej przez Radę Europejską w grudniu 2003 r.¹, jest terroryzm. Od momentu ataku na World Trade Center w 2001 r. zamachy terrorystyczne stały się realnym zagrożeniem dla państw zachodnich. Oczywiście, państwa europejskie już wcześniej miały styczność z tym problemem (np. RAF w Niemczech, ETA w Hiszpanii), lecz w XXI wieku ewoluował on z zagrożenia regionalnego do zagrożenia globalnego. W 2015 r. liczba ofiar zamachów terrorystycznych w zachodniej Europie wyniosła 148 i była największa od 2004 r., kiedy w wyniku zamachu w Madrycie zginęło 191 osób, a rannych zostało ponad 1400².

Kolejnym dużym zagrożeniem, wynikającym z sytuacji międzynarodowej, jest zwiększony napływ uchodźców. Wojny i konflikty regionalne (głównie w Somalii, Iraku, Syrii i Sudanie, a w ostatnich latach także na Ukrainie) wywołały masową migrację. Zgodnie

¹ *Europejska strategia bezpieczeństwa. Bezpieczna Europa w lepszym świecie*, Luksemburg 2009, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/strategia_bezpieczenstwa_ue_2003.pdf [dostęp: 15.03.2019 r.].

² *Zdumiewające statystyki. UE jest bezpieczniejsza niż w latach 70. i 80.*, <https://forsal.pl/artykuly/929876,liczba-zamachow-terrorystycznych-w-europie-zachodniej-w-ostatnich-dekadach.html> [dostęp: 15.03.2019 r.].

z danymi pochodzącymi z raportu pt.: *Trendy światowe 2012* autorstwa Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR), liczba uchodźców i przesiedleńców jest najwyższa od 1994 r.³. Zjawisko to bardzo mocno jest odczuwalne w całej Europie. W krajach Unii Europejskiej oraz w Szwajcarii, Norwegii, Liechtensteinie i w Islandii od 1 stycznia do 30 czerwca 2015 r. imigranci złożyli łącznie 419 020 wniosków o azyl⁴.

Następną zmianą, wywołującą zagrożenie państw europejskich, jest konflikt ukraińsko-rosyjski, będący skutkiem rewolucji Euromajdanu⁵, mającej miejsce na przełomie lat 2013 i 2014. Walki na wschodzie Ukrainy oraz problemy gospodarcze i polityczne spowodowały zwiększoną migrację Ukraińców do państw Unii Europejskiej (w 2010 r. 45 obywateli Ukrainy złożyło w Polsce wniosek o nadanie statusu uchodźcy, w 2013 r. – 46, a w 2014 r. – aż 2253⁶).

Oprócz zwiększonego napływu obywateli Ukrainy, skutkiem sytuacji na Ukrainie było ochłodzenie stosunków dyplomatycznych Unii Europejskiej z Rosją, a tym samym zwiększenie poziomu zagrożenia pokoju w Europie. Na uwagę zasługuje także fakt, że Rosja od kilku lat systematycznie zwiększa wydatki na zbrojenie. Dane w tabeli 1 wskazują, jak duże są to kwoty.

³ *Statystyki UNHCR. Liczba uchodźców i przesiedleńców najwyższa od 1994 roku*, <https://www.unhcr.org/pl/536-plwiadomosci2013statystyki-unhcr-liczba-uchodzcow-i-przesiedlencow-najwyzsza-od-1994-roku-html.html> [dostęp: 28.06.2019 r.].

⁴ *Wszystko na barkach Niemców. Imigranci blisko polskich granic*, <https://tvn24.pl/swiat/imigranci-zalewaja-europe-ilu-uchodzcow-jest-u-sasiadow-polski-ra572363-3311351> [dostęp: 28.06.2019 r.].

⁵ Fala protestów rozpoczęta 21 listopada 2013 r. demonstracją przeciwko odłożeniu przez prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską.

⁶ *Zestawienia roczne*, <https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-okresowe/zestawienia-roczne/> [dostęp: 28.06.2019 r.].